

ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA'DA YENİ YÜKSEK POLİTİKA GÜNDEMİ: İKLİM KRİZİ

MERVE ZORLU

Doktora İKÇÜ

“

Bugün tartışılan iklim değişikliğinin kökenleri özellikle “insan kaynaklı” olarak tartışılan ve 21. yüzyılda “antropesen çağı” olarak anılan tartışmaların son 30 yılda oldukça genişlediği görülse de kaynaklarının Sanayi Devrimi'ne kadar uzandığı bilinmektedir. Günümüzde güvenlik sorunu olarak ele alınan iklim değişikliği daha çok BM, AB, çeşitli sivil toplum kuruluşları STK'lar ve hâlâ kısıtlı da olsa ulus devletlerce tartışılmaktadır.

”

2023 küresel siyasette birçok değişimin somutlaştığı, silahlı çatışmaların arttığı, enerji kaynaklarının rotasının yeniden oluşturulduğu ve ekonomik olarak durgunlukların yaşandığı bir yıl olmuştur. Mevcut gelişmelerden yola çıkarak 2024 yılında da Ortadoğu'daki siyasi çalkantıların ve çatışma durumunun önemini korurken, başta Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Rusya olmak üzere birçok ülkede yıl içinde gerçekleşecek olan seçimlerin, “çok kutuplu” sistemin yarattığı potansiyel düzensizliğin, teknolojik gelişmelerin, ekonomik belirsizliklerin ve büyüme düşüşlerinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da etkili olacağı ön görülebilmektedir. Ancak 2024'ün ve gelecek yılların önemli alanlarından birisi de iklim krizidir. Nitekim ilgili

bilim insanları tarafından 2023 kayıtlardaki en sıcak yıl olarak belirlenirken 2024'ün yeni rekoru kırma potansiyeline dikkat çekilmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri tarafından yüksek-düşük politika arası ikileme değerlendirilen iklim değişikliği konusu gerek taşıdığı potansiyel çatışma riskleri gerekse de temiz enerjiye geçiş ve yeni yeşil güçlerin ortaya çıkmasının yaratacağı rekabetle bölgeyi yakından ilgilendirmektedir.

KÜRESEL GÜNDEMİN ŞİDDETLENEN SORUNU İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Soğuk Savaş öncesi dönemde düşük politika alanında değerlendirilen iklim değişikliği konusu güvencilikte genişleyen ve derinleşen

algıyla yüksek politikanın alanı ol-
maya başlamıştır. Böylece güvenlik
ve çevre arasındaki ilişki, deyim
yerindeyse yeniden keşfedilmeye
başlanmıştır. Nitekim bugün tar-
tışılan iklim değişikliğinin kökenleri
özellikle “insan kaynaklı” olarak
tartışılan ve 21. yüzyılda “antro-
pesen çağı” olarak anılan tartış-
maların son 30 yılda oldukça ge-
nişlediği görülsede kaynaklarının
Sanayi Devrimi'ne kadar uzandığı
bilinmektedir. Günümüzde gü-
venlik sorunu olarak ele alınan
iklim değişikliği daha çok Birleşmiş
Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB),
çeşitli sivil toplum kuruluşları
(STK) ve hâlâ kısıtlı da olsa ulus
devletlerce tartışıl-

maktadır. Bu bağlamda 1970'ler-
den itibaren kal-
k ı n m a
odaklı ele
alınan ik-
lim de-
ğişikliği

konusu son yirmi yıldır ulusal gü-
venlik, uluslararası güvenlik, eko-
lojik güvenlik ve insani güvenlik
olarak farklı referans nesnelere
konu olarak gittikçe daha fazla ül-
kede yüksek politika alanına alın-
maktadır. 2005'te yürürlüğe giren
Kyoto Protokolü ve 2016'da yü-
rürlüğe giren Paris Anlaşması kü-
resel toplumun iklim değişikliğine
yönelik güvenlik algısındaki de-
ğişimin tezahürü olmuştur.

“

**Bölgede var olan mevcut sınır
anlaşmazlıkları, göçmen
problemleri, çatışma alanları,
kaynak kullanım sorunları,
ülkeler arası gelir dengesizliği
ve ulus içi fırsat
eşitsizlikleriyle Ortadoğu ve
Kuzey Afrika ülkeleri için
iklim değişikliğinin yaratacağı
etkiler doğrudan çatışmaları
tetikleme potansiyeli
taşımaktadır. Bu sebeple
bölgenin dünyadaki en kurak
alanlar içerisinde yer alması
iklim değişikliği risklerinin
güvenlik bağlamında daha da
önem kazanmasına neden
olmaktadır.**

”

İklim değişikliği kaynaklı doğal
afetler çoğu durumda yalnızca et-

kilenen ülkeler için bir güvenlik
sorunu olarak algılanarak iklim
konusuna gereken önem verilme-
mektedir. Ancak iklim değişikli-
ğinin krize dönüşme potansiyeli
uzun vadede içinde yeni çatışma
alanları doğurma riskinden kay-
naklanmaktadır. Çünkü küresel
ısınma kuraklık, sel, doğal afetler,
fırtına ve yangınlarla ekonomik,
siyasi ve insani birçok problemi
beraberinde getirmektedir. Böylece
çölleşme, tarım arazilerindeki ve-
rimliliğin azalması, su kıtlığı ve
tüm bunların sebep olabileceği
ulusötesi göçler ülkeler arasında
toprak ve sınır anlaşmazlıkların-
dan, gıda ve insani güvenliğe kadar
birçok sebeple uluslararası çatışma
riskini artırmaktadır. Diğer bir ça-
tışma riski ise ulus altı alanlarda
oluşmaktadır. Kısa süreli çevresel
olaylar çoğu kişiyi aynı şiddetle
etkilemese de uzun vadeli etkiler
ve adaptasyon kapasitesindeki
farklılıklar görece yoksunlukla şid-
detlenerek çatışma riskini artır-
abilmektedir. Ekonomik ve politik
eşitsizlikleri daha görünür hâle
getiren iklim değişikliği yansımalarıyla
şikayetler artabilecek, radikal
tutumlar yükselbilecek ve şiddet
içeren eylemleri de kapsayacak şe-
kilde harekete geçmek için insanları
birleştirebilecektir. Tüm bu riskler

iklim değişikliği konusunun yüksek politika kapsamında değerlendirilmesine ilişkin önemli gerekliliklerdir. Bu bağlamda bölgede var olan mevcut sınır anlaşmazlıkları, göçmen problemleri, çatışma alanları, kaynak kullanım sorunları, ülkeler arası gelir dengesizliği ve ulus içi fırsat eşitsizlikleriyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için iklim değişikliğinin yaratacağı etkiler doğrudan çatışmaları tetikleme potansiyeli taşımaktadır. Bu sebeple bölgenin dünyadaki en kurak alanlar içerisinde yer alması iklim değişikliği risklerinin güvenlik bağlamında daha da önem kazanmasına neden olmaktadır.

ORTADOĞU VE KUZAY AFRIKA'DA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BÖLGESEL KRİZE DÖNÜŞEBİLİR Mİ?

Uzmanlar 40-50 yıl içerisinde nüfus artışının da etkisiyle 1-3 milyar arası insanın yerlerinden olacağını tahmin etmektedir. BM'ye göre iklim kaynaklı göçlerin yaşandığı dönemine girilmiştir. BM İç Göçleri İzleme Merkezinin 2022 verilerine göre, yıl içinde yaşanan göçlerin yarısından fazlası felaketler nedeniyle gerçekleşirken neredeyse tamamı sel, fırtına, kuraklık, yangın, toprak kayması ve aşırı sıcaklık gibi hava olayları sebebiyle olmuştur. Dünyadaki göçmenlerin kaynak ülkelerinin çoğunun yer aldığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika dünyanın en kurak bölgeleri arasında yer alırken aynı zamanda su kaynakları açısından da oldukça sınırlıdır. Günümüzde su sıkıntısı yaşayan 17 ülkeden 12'si bu bölgede yer almaktadır. Ülke içinde Yerinden Edilme Merkezinin

(IDMC) verilerine göre, 2022'de bölgede yaşanan felaketler nedeniyle 305 bin kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Dünya Bankası raporlarına göre, 2050 yılına kadar sadece Kuzey Afrika'da 19,3 milyon kişinin iklim değişikliği sebebiyle yerinden olması söz konusudur. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) raporlarına göre de Akdeniz Kuşağı küresel ısınma ve iklim değişikliğinden en şiddetli etkilenen bölge olmaya devam etmektedir. Bölgede aşırı sıcaklık ve yağıştan meydana gelen sel ve yangınlar 2023 yılı içerisinde Türkiye, Tunus, Cezayir ve son olarak da Libya'yı ciddi şekilde etkilemiştir. Ayrıca Akdeniz'de suların yükselmesi riski buradaki ülkeleri potansiyel göç kaynağı ülkeler yapmaktadır. Bölgedeki mevcut sınır anlaşmazlıklarının ise sulardaki değişmeler sebebiyle yeni boyutlar kazanması muhtemel görünmektedir.

Dünya'da su açısından ilk ciddi sıkıntıyı yaşama potansiyeli olan ülkenin Yemen olduğu düşünülmektedir. Bölgede görece su kaynakları açısından iyi durumda olduğu bilinen Mısır'ın ise mevcut nüfus büyümesinin bu kaynaklar tarafından karşılanmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Ayrıca Mısır'ın en önemli su kaynağı olan Nil üzerinde bugüne kadar sadece Mısır'a ait olan Aswan Barajı bulunurken, Etiyopya da bu nehir üzerinde bir baraj inşası kararı almıştır. Bu su kaynağı sebebiyle daha önce Sudan'la savaşa dahi girebileceğini açıklayan Mısır için Etiyopya'nın yeni baraj kararı bölgede gerginliği yükseltmektedir. Bu durum iklim krizinin uluslararası güvenliği ne denli tehdit edip diplomasi yollarını tıkayabileceğini göstermektedir.

2023 yılında BM Kalkınma Programı (UNDP) iklim değişikliği se-

bebiyle Irak'ta bir yıl içinde yaklaşık 400 bin dönüm tarım arazisinin yitirildiğini saptamıştır. UNDP Irak Temsilcisi Auke Lootsma, ülkedeki sıcaklıkların küresel sıcaklığa oranla 2-7 kat arasında daha hızlı artması sebebiyle iklim değişikliğine karşı en kırılgan ülkeler arasında beşinci sırada yer aldığını belirtmiştir. Ülke bataklıkların kuruması, arazi bozulmaları ve çölleşme sorunları sebebiyle Irak, Ortadoğu'da toz ve kum fırtınalarından en çok etkilenen ülkelerden biri olmaktadır. Son 20 yıl içerisinde ise %4 çölleştiği bilinmektedir. Bu gelişmeler ülke içinde yer değiştirmeleri tetiklerken uluslararası göçe de önümüzdeki dönemlerde kaynaklık edebilecektir. Benzer tehditlerle karşı karşıya olan İran'ın Hazar Denizi'ne kıyısı olan Gilan ve Mazenderan şehirleri dışında kalan bölgesi %80 oranında kuraklıkla yüzleşmektedir. Araştırmalar, İran topraklarında her

yıl ortalama 12 milyon hektarlık bir alanın çölleştiğini göstermekte ve ciddi bir oranda toprak erozyonunun yaşandığı bilinmektedir. İran Göç Gözlemevi verilerine göre, gelecek 10 yılda ortalama 2,6 derecelik sıcaklık artışı ve %35 oranında yağış azalması İran'ın önemli problemlerinden biri olacaktır. İklim değişikliğinin etkilerine ek olarak devlet tarafından yanlış yönetilen su kaynakları da krizin şiddetini artırmaktadır. Ekonomik ve gıda güvensizliğinin yaşandığı bölgelerden kontrolsüz ve dengesiz göç doğmaktadır. Ülke içindeki yer değiştirmeler hedef bölgelerde nüfus artış hızıyla birleşerek iklim değişikliğinin şiddetini ülke coğrafyasına yayarken ulus ötesine taşıma potansiyeli doğurmaktadır.

21. yüzyılın en fazla kitlesel göçüne sebep olan Suriye iç savaşının da iklim değişikliğiyle ilişkisini ortaya koyabilecek güçlü nedenler bulunmaktadır. Nitekim iklim değişikliği kaynaklı azalan yağışlar 2007-2010 yılları arasında ülkeyi kuraklıkla sınamıştır. Rejim tarafından yanlış yönetilen su kaynakları sorunuyla birleşen iklim değişikliği Kuzeydoğu bölgesinde hasatların %65 azalmasına neden olurken hayvancılığı da ciddi şekilde etkilemiştir. Böylece yaklaşık bir milyon insan ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Kuraklıkla birlikte gıda güvensizliğinin ve aşırı yoksullaşmanın en şiddetli yaşandığı vilayetlerden olan Dera, Ocak 2011'de ilk ayaklanmaların başladığı yer olmuştur.

Bugüne kadar bölgede yaşanan iklim değişikliği kaynaklı sorunların

gerek uluslararası gerekse de ulus altı alanlarda çatışmaları ne denli tetikleyici olabileceği görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda iklimle bağlı artma potansiyeli olan gıda güvensizliği, fırsat eşitsizlikleri ve insani güvenlik arayışları bölge güvenliğini daha kırılgan hâle getirecektir. Ancak ülkelerin mevcut tutumları iklim konusunun hâlâ düşük politika alanında değerlendirilmesi sorununu devam ettirmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden birisi büyük ekonomilerin fosil yakıtlardan kolay vazgeçemediğinin görülmesidir. Diğer taraftan temiz enerjiye geçme konusundaki yükselen küresel trend, yeni yeşil güçlerin ortaya çıkmasını ve enerji kaynaklarının haritasının yeniden oluşturulmasını beraberinde getirecektir. Bu bağlamda da petrol ve gazın arzı belirli bölgelerde azalırken; lityum, nikel ve bakır gibi yenilenebilir enerji emtialarının önem kazanması söz konusudur. Yeşil kaynaklar için artan rekabet bölgedeki jeopolitiği ve ticareti de yeniden şekillendirme potansiyeli taşımaktadır. Nitekim fosil kaynakların merkezlerinden olan başta Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere Körfez ülkelerinin yeşil enerjiye yönelik yaptığı yatırım ve atılımlar yeni enerji rotalarında da yerlerini korumaya yönelik hamleler olarak okunabilecektir. Bu bağlamda bölge ülkelerinin iklim değişikliği konusunu yüksek politika kapsamına alması hem küresel eğilimleriyle hem de güvenlik riskleriyle beraber bir gereklilik hâline dönüşmektedir. Sonuç olarak temiz enerjiye geçiş çabalarının 2024'te de önemli gündemlerden olacağı küresel adımlardan anlaşılmaktadır. ■